

TEMATIKUNO RAPORTI

o sebepya kola influinena pe skolako mekhipë
kotar o siklovne e komunitetengo romë,
ashkalie thay

Prishtina, Septembro 2019

Tematikuno Raporti phanglo e sebepyenca kola influinena pe skolako mekhipe kotar o siklovne e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya

Akava raporti hramisalo kotar Petrit Tahiri pe phikodeipe e projektesko "Kosovako Iniciativa vash Integripe KOSINT 2020" finansimo kotar Kosovaki Fondacia vash Puterdo Malipe, implementimo kotar Kosovako Centro vash Edukipe (KEC) pe partneriteti e Balkan Sunflowers (BSFK), Syri I Vizionit (SiV) thay Roma and Ashkalia Documentation Center (RADC).

O pratsava kola sikavdile akate na qaqipea reflektinena o dikhipy e
e Regionalune Ledeipaske Koncilesko ose oleske kotorleyutnengo,
ni e Evropaka Uniako ni e Fondaciako vash Puterdo Malipe."

ANDRIPE

AKRONIMYA.....	4
1. INTRODUKCIÁ.....	5
2. KONTEKSTI.....	7
3. METODOLOGIA.....	9
4. ANALIZAKE ARAKHIPYA.....	10
4.1. Individualune faktorya	11
4.2. Familiake faktorya	12
4.3. Skolake faktorya	13
4.4. Socialune faktorya	14
5. REKOMANDIPYA.....	16
6. KONKLUZIE.....	18

AKRONIMYA

CRS	Catholic Relief Services
ECMI	Evropako Centro vahs Minoritetenge Puqipyva
IPK	Kosovako Pedagogikuno Instituti
MSEK	Mashkarthemutno Standardi vash Edukipaski Klasifikacia
KEC	Kosovako Edukaciako Centro
KOSINT	Kosovako Iniciativa vash Integripe KOSINT
MEST	Ministria vash Edukipe Skencia thay Tehnologia
BRO	Bi Raipkani Organizacia
CAO	Civilune Amalipaski Organizacia
SIME	Sistemi e Informaciengen Menajipasko ano Edukipe
SRA	Sistemi e Rano Anglopenjaripasko
SHPA	Amalipyva Dadalarya-Sikavne
AI	Administrativuni Instrukcia
UNESCO	Yekhune Naciengi Organizacia vash Edukipe, Skencia thay Edukipe
UNICEF	Yekhune Naciengo Emergentuno Fondi vash Qhavore

1. INTRODUKCIЯ

O hakay vash skoluipe sitov garantimo savore mashkarthemutne instrumentenca kola regulinenca o umal e manushikane hakayengo. Ani thavd 1 e Qhandeski 26 e Universaluna Deklaraciako vash o Manushikane Hakaya phengyola “*Sako sile o hakay vahs skoluipe.* O edukipe musay te ovel gratis, mayhari vash primaruni thay teluni mashkarutni skola. Primaruno skoluipe si obligativuno...”. Pe ayni vaht, ani Qhand 28, E Konventako vash Qavorikane Hakaya phengyola kay “*Lekanipaske rashtre penjarena qhavorikano hakay vash skoluipe...*” UNESCO (Yekhune Naciengi Organizacia vash Edukipe, Skencia thay Kultura)ko bersh 1994 miratingya e Salamankaki Deklaracia, kote pe olako duyto paragrafi phengyola: “*Sakova qhavoro sile bazikako hakay vahs skoluipe thay musay te delpe o shaipe vash resipe thay garavipe e yekhe akceptime nivelesko e siklipasko*”.¹

Ko rashtrako niveli, o hakay vahs skoluipe garantinyola kotar savore legalune aktya, shrdipea kotar Kosovaka Republikaki Konstitucia,² kote ani Qhand 47, thavd 1, phengyola “*Ssakova manush sile hakay vash bazikuno skoluipe bizo pokipe. Obligativuno skoluipe regulingyola e krisea thay finansingyola kotar publikune fondya*”. Sar akalesko luyaripe, ani Qhand 3 e E Krisesko vash Anglouniversitaruno siklipe³ ani Kosovaki Republika, phengyola: “*Niyekhe manusheske nashti cidingyola o hakay vash skoluipe*”.

E sheruni som thavd e savore dokumentengi thay qhandengi kola lepardile may upre si pe obligipe kole e rashtra lela vash te sigurinel skoluipe vash savore olake dizune. Ayeka, o hakay vahs skoluoje na numay kay si garantimo, numay, si savorengo obligipe. Palo sah, aqholo savahntuno pharipe e inkluzia ano skoluipe e qhavorengko kotar o vulnerabilune thay odola marginalizime grupe. Luyarde intervencie thay reforme kola kerdile ko skoluipasko sistemi ani Kosova, ko duy palune dekade kerde kay o niveli e inkluziako e qhavorengko kotar o komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya ko skoluipasko sistemi te hraminel dikhlo anglipe, maybut ko primaruno skoluipe (klase 1-5) kote o kotorleipe si pashe 85%.⁴

Palo sah, pe komparacia e Kosovake masharutne gendoa, o kotorleipe pandar na si ko qalardo niveli. Vash maybut, ko uqe skoluipaske nivelya dikhyla yekh negativuno trendi. Odoleske, ko teluno mashkarutno skoluipe (klase 6-9) lena kotor numay 65%⁵ e qhavorengko roma, ashkalie thay egipqanya kotar bershengi grupa 11-14, ji kay ko uqo

1. http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF

2. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>

3. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2770>

4. Kosovaki Statistikengi Agencia, Komunitetya Roma, Ashkalie thay Egipqanya ani Kosovaki Republika: Grupaciaki Anketa

5. Kosom than

mashkarutno skoluipe (klase 10-12) olengo kotorleipe tiktaryola pe 30.3%⁶. Sasavipea, ko generaluno niveli, dikhyla yekh dikhlo anglipe ani inkluzia.

Akava trendi e inkluziake laqharipasko e qhavorengko kotar o komunitetya rom, ashkalie thay egipqanya ko siklipasko sistemi, peravyola but kotar o fenomeni e skolake mekhipe. Skolako mekhipe si prezentuno vi ko evolvirime thana thay but konsolidime skoluipaske nivelea, kote sakoya ver, o qhavore kotar o vulnerabilune grupe si may anglodispozime vash te qalavgyon kotar akava fenomeni.

Akava tematikuno reporti sile res te identifikinel o sebepya kola influinena pe skolako mekhipe kotar o qhavore e komunitetengo rom, ashkalie thay egipqanya. Prekal e analiza e legalune ramesko, programengo thay intrvenipaske proyektengo kotar o adekvatune institucie thay kotar CAO, thay o vakeripyat kotar o sherune phiravne, tentiesalo kay te qhivgyol pe dikhipe o sebepya kola influinena pe skolakoe mekhipe. Baziripea pe raporteske arakhipyat, kerdile disave specifikune rekomandipyat vash savore sherune phiravne e procesesko.

Akava studiri pe nashti realizingyola sine bizo phikodeipe e skolake direktoreng, sikavneng, siklovneng, dadalaren, ledeyutneng, kotar partneripaske organizacie. Akale suroa, sikava amaro nayskeripe vash saovre odola kola kontribuinde informaciencia thay ashutinde studuripasko realizipe.

2. KONTEKSTI

Kotar o temelipe e korkore-phiravipaske instituciengo ani Kosova, konkretipea temelipe e Ministriako vahs Edukipe, Skencia thay Tehnologia – MEST, pe keripe e skoluipaske politikengo ulavdo fokusi dendilo e problemeske e skolake mekhipasko. Ko bersh 2003 Ministria vash Edukipe, Skencia thay Tehnologia, Amalipyja Dadalarya – Sikavne - ADStay Catholic Relief Services – CRS, shrdinde implementacia yekhe projekteski vash aqhavipe e skolake mekhipasko. Akava projekti imlementisalo vash luge bersha ano skole thay sinele res kreripe e mehanizmengo vash aqhavipe thay treteripe e problemesko e skoleake mekhipasko.

Ko bersh 2004 MEST pe ledeipe e UNICEF-ahraminde o rapporti “Registripe thay skolako mekhipe kotar o qhaya ani Kosova”. Sar si pe akava studiripe o sherune sebepya kola influinena pe skolako mekhipe kotar o siklovne ani Kosova: phari ekonomikuni situacia; nanipe e mangipasko vahs skoluipe kotar o qhavore thay qhavoreng rano butyaripe.⁷

Ko bersh 2009, MEST hramingya o “Akciako Plani Aqhavipe thay Reagipe mamuy skolako mekhipe” kova kotar o bersh 2011 ulo kotor e Strategikune Skoluipaske Planesko ani Kosova 2011-2016.

Baziripea pe statisstike kotar o SIME – Sistemi e Informacienge Menajipasko ano Edukipe thay o evolvirime rodlaripy/a/studiripy, MEST pe ledeipe e evolviripaske partnerenca hraminde thay implementinde projektya thay programya resipea te aqhaven o skolako mekhipe. Ko bersh 2012 hramisali Administrativuni Instrukcia AI 19/2012 vash kreripe thay zoralipe e Ekipengo vash aqhavipe tha reagipe mamuy mekhipe thay na-registripe ko obligativuno skoluipe. Resipea e lokyaripasko e implementipasko e AI 19/2012, pe ledipe e ECMI thay UNICEF, MEST hramingya o manuali vash Skolake thay Komunalune Ekipewash aqhavipe thay reagipe mamuy o skolako mekhipe thay na-registripe ko obligativuno skoluipe.

Ko bersh 2016-2017ano kuadri e Sistemesko e Informacienge Menajiasko ano Edukipe – SIME, qhividilo ini o Moduli e Sistemesko e Rano Anglopenjaripasko (SRA) kova generinla informacie vash o sure kola si pe riziko e skolake mekhipasko, kola identifikingyona thay reportingyona kotar o skole.

7. “Registripe thay skolako mekhipe kotar o qhaya ani Kosova”, UNICEF, MEST, Novembri 2004

Ko bersh 2018, redikhisali thay pherdili e AI 19/2012. Akava procesi phandilo e aprovipea e AI 08/2018 vash temelipe thay zorakeripe e Ekipengo vash aqhavipe thay reagipe mamuy skolako mekhipe thay na-registripe e siklovnengo ko anglouniversitaruno skoluipe.

Monitoripaske raportya e politikenge thay strategienge implementipasko sikavna kay ini palo o lugyardo intervenipe thay laqharipe e legalune ramesko, o problemi e skolake mekhipasko kotar o qhavore e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya aqhol aqhol prezentuno ko skole ko uqe nivelya.

KO raporti e evaluipasko e implementaciako vash o bersh 2017 e Strategiako vash e inkluzia e komunitetengi roma thay ashkalie ko kosovako amalipe, 4 kotar 14 sherune arakhipy aqhol pandar but quqo than vash te keryol buti ano konsolidipe e angloaqhavipaske thay reagipaske sistemesko vash o problemi e skolake mekhipasko. Ko akava raporti phengyola: “*O qhavore e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya, maybut o qhaya, lugyarena te arakhlon yekha uqe skala e skolake mekhipasko...*”.⁸

Ayeka, ini palo intervenipyka kola ule ano kuadri e godorne instituciengo, ose odola inicime kotar CAO, aqhol aqhol pandar but quqo than vash te keryol buti ano konsolidipe e angloaqhavipaske thay reagipaske sistemesko vash o problemi e skolake mekhipasko.

3. METODOLOGIA

Shrdipea kotaro fakti kay ani Kosova evolvirisale yekh baro gendo e rodlaripyengo thay monitoripaske thay evaluipaske rapportengo vash o fenomeni e skolake mekhipasko, akaya analiza karakterizisali maybut e analizipea e ekzistima dokumentacia, thay analiza e rapportengi thay sherune arakhiipyengi kotar akala raportya thay rodlaripua, pheripea e statistikenca thay arakhiipyenca ko vahti e butyako ano tereni.

O sah procesi sinele trin sherune faze. Ani **angluni faza** analizisale thay dikhlide sah o relevantune dokumentya vash o puqipe e skolake mekhipasko kotar o qhavore e komunitetengo rom, ashkalie thay egipqanya. Akala dokumentya dikhlna maytbu desar desh rapportya kotar o rodlaripy, monitoripe thay mayangle evaluacie, savore krisya thay talokrisune aktya kola regulinena o umal e skoluipasko, konkretipea o umal e sahastripasko, o politike thay strategia ko centrlauno thay lokaluno niveli, statistike kotar SIME, thy.

Duyto faza karakterizisali e vizitena ano tereni kote kerdile individualune kvasho strukturime interviste e siklovnena, dadalarenca, sikavnenca, skolake direktorenca, bi raipkane organizaciake butikerutnenca thay skoluipaske sevalutnenca. Musay te te lepargyl kay akava procesi karakterizisalo ini but individualune thay grupake arakhiipyenca resipea kay o arakhle informacie ko vahti e analizako e anripyengo (angluni faza) te validingyon ose ini te pheryon e pherune informaciencia.

Ani **trinto faza** kerdile vizite ani skole e observipaske karakterea thay sureske vakeripyenca e skolake stafea thay CAO-enge aktivistenca.

Sasavipea musay te lepargyl kay akaya analiza dominingyla kotar o ikalde statistike kotar o ekzistime dokumentya, keripea may barvalo e statistikenca kotar o tereni thay mashkarthemutni literatura.

Ko vahti e butyako ano tereni baor mahatnipe dendilo etikune aspektenge. Leipea pe dikhipe kay o rodlaripe sile yekh uqi doza e sensitiviteteski soske si phanglo e qhavorenca thay personalune puqipyenca, gndingyem maksimalitetea kay te kreirina yekh amalipasko ambienti ko vahti e vakeripyengo, kote dendilo fokusi e garavipasko e ahavorenge integritetesko thay garavipe e konfidentialitetesko vash o kedime informacie.

4. ANALIZAKE ARAKHIPYA

Ano manuali “Savore ani skola”⁹ hramimo ano kuadri e som iniciativako mashkar MEST thay CRS, alosardile trin sherune se bepya kola ingarena ji ko skolako mekhipe:

1. phari ekonomikuni situacia
2. mangipasko nanipe kotar o qhavore
3. ternengo thay qhavorengo rano butyaripe

Akala sebepya identifikisale kotar o rodlaripe “Registripe thay mekhipe e skolako kotar o qhaya ani Kosova¹⁰” kerdo kotar UNICEF thay MEST ko bersh 2004. Savore kerde rodlaripyta truyal o bersha, phari ekonomikuni thay socialuni situacia qhivena sar sheruno sebepi kova kontribuinela pe skolako mekhipe. Akava si but sikavdo ko qhavore e komuintetengo roma, ashkalie thay egipqanya. Evaluipaske raporteske arakhipyae¹¹ implementaciako vash o bersh 2017 e Strategiako vash e inkluzia e komunitetengi roma thay ashkalie ko kosovako amalipe, som e akala analizake arakhipyenca qhivna ko angluno rendo akala sebepya:

1. pherune ekonomikune kondicie,
2. baro bibutyaripasko niveli,
3. teluno edukaciako thay korkore janipasko niveli e dadalareng vash skolako mahatnipe,
4. diskriminacia ano skole,
5. akcesi pe adekvatuni infrastruktura ji ani skola,
6. nanipe e sikavnengo e romane, ashkalyune thay egipqanyuna originako, thay
7. familiengi migracia vash ekonomikune sebepya thay olengo iranipe ani Kosova.

Ano rodlaripe “Laqharipe e inkluzivuna edukaciako ani Kosova –stimulipe e inkluzivune skoluipasko thay diversitetesko ko Kosovake skole¹² ”phengyola“...e skala e skolake mekhipasko si darakeripaski, ji kay ekonomikune puqipyja si kotar o sherune sebepya e skolake mekhipasko....”¹³

9. Savore aniskola, Aqhavipe thayrea gipe vash skolako mekhi pethaynaregstripe e siklovnengoaniskola, MEST thay SADS, Prishtina, oktobri 2005

10. “Registripe thay skolako mekhipe kotar o qhaya ani Kosova”, UNICEF, MEST, Novembri 2004

11. Evalui pasko raporti vash o bersh 2017- Implementacia e Inkluzivuna Strategiakovash o komunitet yaro mathay ashkalie ko kosova koamalipe

12. Laqharipe e inkluzivune skoluipasko ani Kosova –stimulipe e inkluzivune skoluipasko thay diversiteti ko Kosovake skole, ECMI Kosova, printimo ano kuadri e “Koaliciako vash som hakaya vash savore (ERAC)”, Prishtina, Yuli 2018

13. Pesom than, f. 15

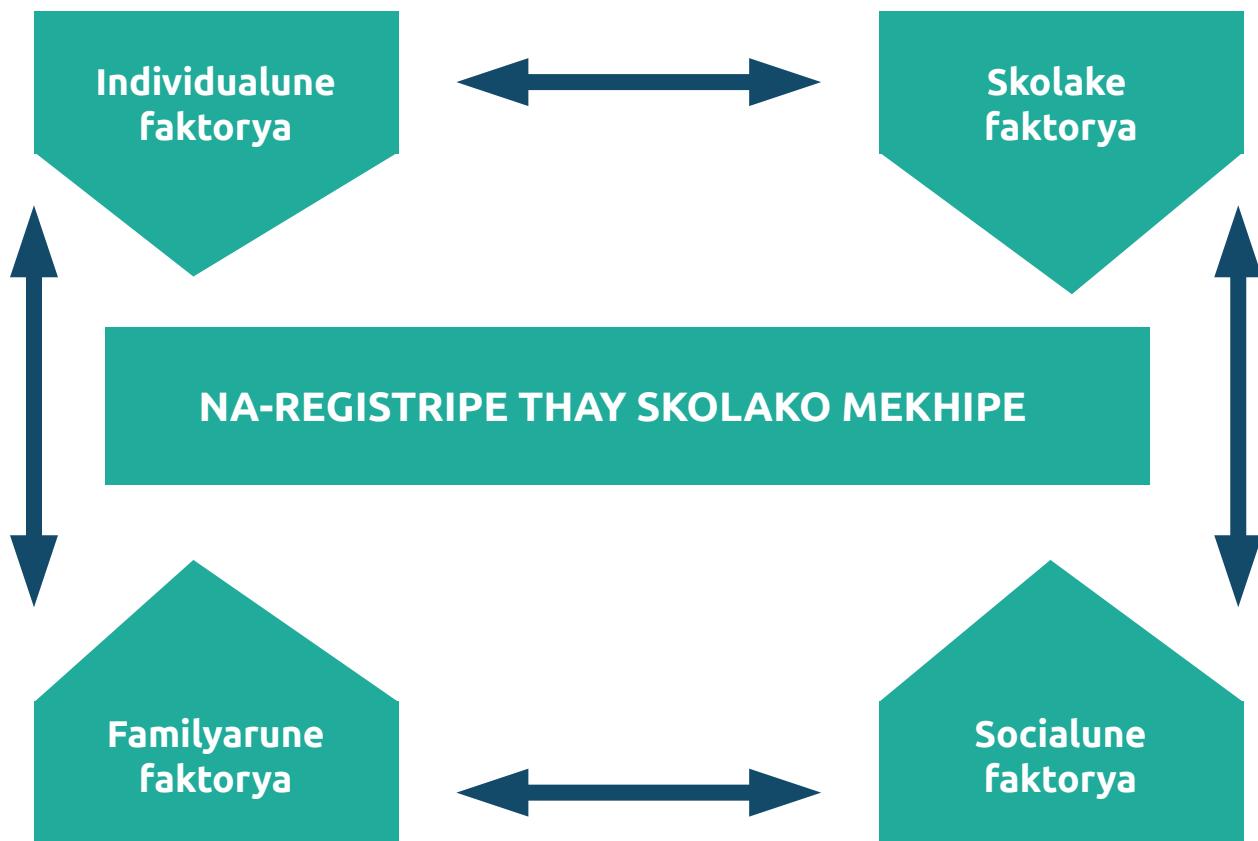
Rodlaripaske thay evaluciake rapportya vash o fenomeni e skolake mekhipasko publikimo kotar Pedagogikuno Instituti e Kosovako,¹⁴ pe ayni vaht o phare ekonomikune kondicie rendinen sar yekh e sherune sebeppyendar e skolake mekhipasko.

O sebepya thay yustifikacie kola influinena pe skolako mekhipe kotar o siklovne e komunitetengo rom, ashkali thay egipqanya leparde may upre,sikavna e general situacia vash o fenomeni e skolake mekhipasko. Akaya analiza ikalela pe dikhipe ini yaver faktorya kola influinena pe skolako mekhipe. Ano manuali “Savore ani skola”lepargyona shtar grupe e faktorengo kola influinena pe fenomeni e na registripasko thay skolake mekhipasko. Akala faktorya si grupime pe: 1. Individualune faktorya; 2. Familyarune faktorya; 3. Skolake faktorya thay 4. Socialune faktorya. Pe ayni vaht, o upre sikavde faktorya si kotor e manualesko¹⁵ vash o skolake ekipe vash angloaqhavipe thay reagipe vash mekkhipe thay na registripe ko obligativuno skoluipe, sar alati kova dendilo sah skolenge vash te ashutinen e implementacia e AI -19/2012 (akanaAI-08/2018).

Ekzistinla yekh baro mashkarphanglipe mashkar akala shtar faktorenge grupaciye, so sikavdilo ani may teluni skema, ji kay pe lugipe e analizako ka ulava savore faktorya komperipea ini e statistikenca kotar o interviste thay o vakeripy e skolake komunitetea thay yaver godorne kola si astarne ano procesi.

14. <http://ipkmashtrks-gov.net/>

15. http://www.ecmikosovo.org/uploads/Doracak%20per%20EPRBM%20Shkollore_SHQ.pdf

O faktorya kola influinena pe fenomeni e na-registrispasko thay skolake mekhipasko

4.1. Individualune faktorya

Sarsakana sar si pe manuali vash skolake ekipe vash aqhavipe thay reagipe mamuy mekhipe thay registripe, o individualune faktorya kola shay te ingaren ko skolako mekhipe si: ververutne nasvalipy, limtime shaipy, rano prandipy, phikodeipe kotar e familia, inkluzia ko negativune butya, individualuno akcesi direkt o skoluipe thy.

O qhavore kola silen varesavo hronikuno nasvalipe ose varesavo limitimo shaipe, silen bare anglodispozicie te na registrigyon ani skola, ose, te sine kay registrisale te mukhenola. Akcesi direkt akala qhavore shrdipea kotar familiako ambienti thay ji ko odova skolako si but mahatno. Shukar ledeipe mashkar e skola thay familia shay te ashutinel thay te influinel direktipea pe kreiripe e may amalipaske ambientesko vash o qhavore.

Terne prandipy ko jene e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya lugyarena te aqhon kontributeske faktoya vash skolako mekhipe. Sar si pe statistike e MICS¹⁶- Anketa e Butrigune Grupacienge Indikatorengo vash o komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya ani Kosova kredo ko bersha 2013-2014, o procenti e qhavoreng o bershengo 15-19 kola si prandipe ose som jivdinena si sar may tele: Juvla 17.8% thay Mursha 3.8%. Palo sah,, kotar o kedipy thay kerde interviste ano tereni halilem kay si yekh mahatni differencia akale fenomeneske buhlaripasko ko verver diza thay gava. Phendeo yaver, vash o sebepi e bara butyako koya kerdili vash vazdipe e korkore janglaripasko, maybut kotar o bi-raipkane organizacie, vash o fenomeni e terne prandipyeng, ko urbanyune zone si yekh trendi e tiknariipasko e akale fenomenesko, ji kay ko zone kote o aktivitetya thay biraipka e organizaciengi buti sine limitimi, simen hari may kompleksuni situacia, so sikavgyola prekal o statistike e MICS. Akava kompleksiteti, avela kotar o kulturako mentaliteti thay patriarchalune pratsava kola na mangena o yaveripy, so si derivati e stereotipizmesko e butyako koya kergyola kotar o BRO.

Ko individualune faktorya dikhlargyola vi o phikodeipe kotar e familia thay individualuno akcesi direkt o skoluipe. Shay ovla sine utopikuno te sine kay amen gndina kay o qhavore e skolake bershengo, maybut odole obligativune skoluipasko, shay te kreirinen konkretuno pratsav direkt skoluipasko vasnipe. O qhavore shay te kamen thay te na kamen e skola vash o sebepi e skolake ambientesko, vash o sebepi e interakciako kole silen som bershenge qhavore, vash o sebepi e (na) butyako thay (na) dedikipasko kotar e rig e skolake stafesko thay familiako.

Qhavoro sar fragiluno kreiriipe thay ko procesi e personaliteteske formiriasko, sile phare te analizinel thay te rezoninel yustifikipea vash o puqipy pe kola shay vazdingyol aolaki/oleski familia. Vash akava sebepi, e familia sila sheruni rola pe shukar menajipe e individualune faktoreng.

16. <http://ask.rks-gov.net/media/1883/komunitetet-rome-ashkali-dhe-egiptiane-ne-kosove-2013-2014.pdf>

4.2. Familiarune faktorya

Familiarune faktorya kola shay ingarena pe skolako mekhipe si: nanipe e adekvatune dadalarenge dikhipasko, niveli e dadalarenge edukaciako, familiengo kulturako mentaliteti, na – ledeipe/na adaptacia e familiako e truyalipea, qhavore sar familiake adikarne thy.

Kana siyem ko familyarune faktorya musay sasavipea te lepara o Inkluziako Rami¹⁷ kerdo kotar e sociologa Joyce L. Epstein¹⁸, kotar Johns Hopkins University. Oy pe modeli e familiaka inkluziako vash motivipe e suksesko ani skola thay partneriteti skola-familia, prezentinla shov forme e inluziako: Dadayipe, Komunikacia, Volontarizmo, Siklipe khore, Decisiako anipe thay Ledeipe ano Komuniteti.

Te sine kay analizina sakoya kotar akala shov forme e inluziako proklamime kotar Epstein, dikha kay familiaki inkluzia ani skola sila sheruni thay bi yaverimi rola. Akava konfirmingyola ini kotar o interviste kola kerdile e sikavnenca thay skolake direktorenca. Sako olendar lepargya o mahatnipe e dadalarenge inkluziako ani skola. Numay, vash te ovel ayeka yekh shey, o ledeipe musay te ovel bilateraluno, konkretipea, skolake institucie manglape te kreirinen yekh ayeka amalipasko ambienti ini vash o dadalarya e komunitetengro rom, ashkalie thay egipqanya. Negativuno pratsav direkt akava akcesi dendilo amenge ko vakeripe e BRO-enca kola kerena aktivitetya ani yekh skola ano Prizreno, kote skolako direktori pe demonstrativuno drom duryargya e dadalaren e komunitetengro rom, ashkalie thay egipqanya, kola ale te arakhenepe e mediatorenca kola lokyarena e komunikacia e skolaki e familiencia.

17. <https://www.sps186.org/downloads/table/13040/6TypesJ.Epstien.pdf>

18. <https://education.jhu.edu/directory/joyce-l-epstein-phd/>

4.3. Skolake faktorya

Yekh yaver grupacia e faktorengso shay te ingarel ji ko skolako mekhipe:skolaki geografikuni pozicia, o ledeipyia sikavno-siklovno thay siklovno-siklovno, nanipe e profesionalune servisengo pe treteripe e problemengo andar e skola, na shukar ledeipe e skolengo e komuna thay komunitetea, influenca e negativune avrune ovipyengo thy.

Baziripea pe statistike kotar o interviste thay realizime kedipyia konstatingyola kay o problemi e geografikuna poziciako e skolengo shay te therel maybut influenca e skolako mekhipe ko vahti e tranziciako ko skoluipaske nivelya, konkretipea o nakhipe kotar teluni mashkarutni skola pe uqi mashkarutni skola. Palo sah, te sine kay kera yekh korelacia mashkar o ververutne faktorya, shay te konstatina kay but faktorya paravena yekh-yaver. misal, familiako maybaro dedikipe vash te phikoinen e qhavore pe skolako lugyaripe, ini pali skolaki geografikuni pozicia, akalea, ini pe kontriipe e duripasko ani relacia kher-skola, dengya poro efekti. Ayeka, o phikodeipe e siklovnengo e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya prekal e skema e stipendienge deipasko kotar Ministria vash Edukipe, Skencia thay Tehnologia ano pe ledeipe e evolviripaske partnerenca thay biraipkane organizacie (KFOS, KEC, HEKS, VoRAE, REF), influingya but pe inluzia qhavorengi ko siklipasko sistemi e nivelesko 3 e MSEK.

Yaver mahatno faktori si kay o amnienti kova kreiringyola ko amare skole, kova si te kerel e ledeipyenca thay e nivelea e ledeipasko mashkar o sikavne e siklovnenga, ko akava suro e odolanca kotar o komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya. Pe ayni vaht, amalipasko ambienti sile mashkarphanglipe ini e treteripea kova kergyola siklovnenge kotar sklako stafi, numay ini kotar o korkore amala. Yekh statistika kotar o evaluipasko Raporti¹⁹ e implementaciako vash o bersh 2017 e Strategiako vash inkluzia e komunitetengi roma thay ashkalie ko kosovako amalipe, idetifkinla o diskriminipe ano skole sar yekh kotar o sebepya kova influinla pe skolako mekhipe kotar o siklovne e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya.

19. Evaluipasko Raporti vash o bersh 2017-e Implementaciako e Strategia kovash e inkluzia e komunitete ngiroma, ashkalie thay egipqanya ko kosova koamalipe

*“Savore musay te theren yekh shaipe vash te siklon pe yekh pozitivuno truyal, te shunen o siklipasko procesi thay te shungyon rahati thay shukar andar leste”*²⁰. Akava vakeripe kotar r. BarrySaide, Skolako direktori ano “RooseveltSchool”, penjardo autori e but hramipyengo thay publikaciengo kotar o skoluipasko umal, sikavla but klaro vash o mahatnipe e pozitivune truyalesko, siguruno thay atraktivuno vash savore qhavore, vash te kerен olenge shayutno so may bare rezultatyа thay potencialesko vastipe. Ko akava konteksti musay te phengyol kay skolako stafi musay te dikhel maksimalitea kay amare skole te konvertingyon pe ayeka ambientya, amalipaske, pozitivune thay puterde vash te respektinen o diversiteti sar manushikano mahatnipe.

Kotar o kerde interviste thay observipe dikhisalo kay si sure e diskriminativune treteripasko e romane, ashkalyune thay egipqanyune qhavorengo kotar olenge amala, akalestar desaar, sine diskriminaciake treteripyя kotar o korkore sikavne. Akava ovela vash o sebepi kay buderı sikavne na silen o mangle kompetencie vash te menajinen o situacie ano klase vash o principi e poleske yekhipasko, odoleske ini vastinena na shukar metode e disiplinipasko. Pe ayni vaht, dikhisale sure e na konstruktivuna komunikaiako e qhvorenca kotar o komunitetya romа, ashkaliе thay egipqanya, akale qhavorengo na-integripeko avri skolake thay na siklipaske aktivitetya, olengo qhivipe pe palune rendya e klasake, daykh ver olengi stigmatizacia prekal ververutne psihologikune ushkavipyя.

20. BarrySaide, Drejtor shkolle nё “Roosevelt School” (<https://www.barrysaide.com/>)

4.4. Socialune faktorya

Sarsakana sar si pe Manuali vash skolake ekipe vash aqhavipe e skolake mekhipasko thay na registripe, individualune faktorya kola shay te ingaren ji ko skolako mekhipe si:socialune problemya/qororipe, na shukar niveli e mashkar-institucionalune ledeipasko thay e komunitetea, negativune ovipyta andar o amalipe, migracie thy.Socialune faktorya pe yaver drm shay te definingyon sar avrune faktorya kola shay te influine me skolako mekhipe. KO savore kerde rodlaripyta thay evaluacie ji akana vash o problemi e skolake mekhipasko,yekh kotar o sherune sebeya e prezentipasko e skolake mekhipasko kotar o siklovne e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya si socialune thay ekonomikuni situacia e familiengi. Amalipasko mobilizipe thay yekh yekh maybaro mobilizipe mashkar o ververutne institucie ko lokaluno niveli e CAO-enca sikavgya kay ini palo buderu familie e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya arakhlona bare ekonomikune thay qorolipaske problemenca, o qhavore lugyarde o skoluipe thay olengo nakhipte ani skola sine regularuno. Pubtikengo deipe gratis kotar MEST thay phikodeipe e skolake paketenca kotar o ververutne proyektya, pe ayni vaht influingya pe regularuno nakhipte ani skola kotar o qhavore e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya. Baziripea pe kedime statistike kotar o kedipyta e sikavnenga, dikhisalo kay deipe e skolake sheyengo e qhavorenge kotar o komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya pozitivitetea influingya pe olengo nakhipte ani skola. Maydur, buderu sikavne phende kay sakoya ayeka afirmativuni masa sinela motivipasko efekti vash o siklovne.

Yekh pozitivuno misal ko akava aspekti shay te lepargyon proyektya kola phikoinde o Siklipask Centre. Ano reporti “E situacia e komunitetengi roma,ashkalie thay egipqanya ano komune Jakova, Peya, Istogi”,²¹ kerdo ko bersh 2016 sikavla kay ano lokacie kote ekzistinena o Siklipaske Centre, dikhyla yekh but maybari inkluzia e siklovnengo kotar o komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya ko savore skoluipaske nivelya.

Pe ayni vaht ini o studiripe“Influenca e Siklipaske Centrengi ani inkluzia e qhavorenge roma, ashkalie thay egipqanya ani skoluipe” konfirminala kay “*SiklipaskeCentre kontribuinena pe laqharpe e performansako e siklovnengo e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya*²² ani skola. Centrengi buti rezultingya e may regularune nakhipta ani skola,

21. <http://kec-ks.org/wp-content/uploads/2018/11/A2.1.5.2.-Need-Assessment-ALB-Final-Report.pdf>

22. Influenca e Siklipaske Centrengi ani inkluzia e qhavorenge roma, ashkalie thay egipqanya ko skoluipe, KOSINT 2020, Prishtina, Novembri 2018

may shukar note, may tikni mekhipaski skala thay bayripe e socialune inkluziako e qhavorengo roma, ashkalie thay egipqanya”

O arakhipya e evaluaciake raportesko²³ e implementaciako vash o bersh 2017 e Strategiako vash Inkluzia e komunitetengi roma thay ashkalie ko kosovako amalipe, sikavna kay e migracia e familiengi vash o ekonomikune sebepya thay iranipe pale ani Kosova, pe ayni vaht influingya pe skolako mekhipe. Vash o re-patriime familie o problemi e skolake mekhipasko si but sikavdo thay e influenca aqholia but dimensionaluniko rapporti e skolake mekhipasko. Angluno problemi si kay o ri-patrime familie arakhlonia e bare problemenca , shrdipea kotar o kherengo puqipe, habe, ekonomikune problemya, thay ingaripe e qhavorengo ani skola dikhena sar bi mahatno puqipe thay e duyto vastesko.

O duyto problemi phangyola e lugyaripea ose na-lugyaripea e skoluipasko kotar o qhavore vash o vahti ji sine avri e Kosova. Penjaripe ose bi-penjaripe (nostrifikipe) e dokumentengo, pharipyva vash te sigurinen akala dokumentya otar o thana kote sine, aqholia baro pharipe vash o reirande qhavore.O trinto problemi si bi penjaripe e albanyuna qhibyako e re-irande qhavorengo. Odoleske, ayeka sar definingyola ini ani Regulativa (QRK) gn. 13/2017 Vash Reintegripe e Reirande Manusha, godorne organya thay mahenizmya manglape te len savore akcie vash te sigurinen qhavorengi inkluzia kotar o ri-irande familie ani Kosova.

23.Evalu pasko Raporti vash o bersh 2017- Implementacia e strategiakivash e inkluzia e komunitete ngiroma thay ashkali e ko kosova koamalipe

24.<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15304>

5. REKOMANDIPYA

Baziripea pe arakhipy e akala analizako kola phangyona e arakhipyenca vi e buderi rodlaripyengo thay evaluaciengo kola kerdile ji akana, vash te adresinen ko so may shukar drom o problemi e skolake mekhipasko, dengyona akala sherune rekomandipy:

1. Savore godorne institucie musay te angazhingyon maybut vash laqharpe e ekonomikune kondiciengo thay tiknaripe e bibutyaripasko thay qororipasko ko komunitetya roma, ashkalie thay egipqanya, vash te kreirinen o musayutne kondicie andar o familie vash te phikoinen qhavoreng skoluipe;
2. Ini pali ji akanutni buti vash vazdipe e dadalarenge korkore janglaripasko vash o mahatnipe e skoluipasko, musay te inicizingon sahastaripaske kampanye vash o jene e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya, resipea kay on te halon e but mahatni rola kola sila e edukacia pe qhavore, pe funksia e laqharipasko e jivdipaske kualitetesko pe avipe. Prezentipe e "sukseske storiengo" kotar o komunitetya shay te theren mahatni rola ano akala kampanye.
3. O treningya kola kerdile vash o sikavne ko sahastaripasko aspekti, anti-diskriminacia hay diversiteti, sinelen impakti numay ko odola skole kote dihisali e implementacia e akale tehnikengi thay metodoliengi ano klase. Ekzistinela yekh bari diskrepanca mashkar o deklarativuno niveli e respektipasko e diversitetesko pe komparacia e realitetea ko amare klase. Organizipe e ayeka sortake treningengo, phiravde e direktune implementipea ano klase thay rigorozuno monitoripe kotar o godorne institucie si sasavutno.
4. Lugyaripe e phikodeipasko e stipendienca vash o siklovne e uqe mashkarutne skolengo si musayutno. Akava phikodeipe musay te phiravgyl e lugyarde mentoripea e siklovnengo kola benefitinde, thay monitoripe e pheripasko e obligaciengo kotar o benefiterya.
5. Institucie thay BRO kola dena varesavo phikodeipe(stipendie, skolake paketya, habe, didaktikune materialya thy.) vash o siklovne e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya musay te oven godorne vash o drom e ulavipasko thay obligaciengo kolen musay te pheren o benefiterya, direkt o triumfipe. Sitov yetikuno kay o phikodeipe kova dengyola te na kreirinel umlavipe, soske o informacie kotar o analize sikavena kay o umlavipe kotar o phikodeipe, ko yekh definimo momenti shay te ovel sheruno sebepi e skolake mekhipasko.

6. Sakodive thay maybut si reprezentya kotar o komunitetya rom, ashkalie thay egipqanya kola agorinde adekvatuno universitaruno skoluipe, thay si gatisarne kay te khuven pe buti ko edukativune-skoluipaske institucie. O komune musay te respektinen e butyariipaski kuota keripea shayutno o butyaripe e sikavnengo kotar akala komunitetya.
7. Desar e pozitivune evolviripyengo ko aspekti e politikenge hramipasko kola regulinena akaya problkmatika, ekzistinla o mangipe kay o godorne te implementinen sahipea o obligacie kola iklona kotar o Regulative, Administrativune Instrukcie, Strategie thay Akciake Planya. Godorne institucie kola monitorinena musay te oven may aktivune pe monitoripe e politikenge implementipasko thay legalune obligaciengo. Na-krisipe vash na-implementacia, kreirinla negativuno misal thay zinjiresko efekti ko yaver institucie.
8. Sakoya skola thay komuna koya kreiringya thay funksionalizingya o Ekipe vash aqhavipe thay reagipe mauy skolako mekhipe thay na registripe e siklovnengo ko anglouniversitaruno skoluoe, reste but pozitivune rezultatyta pe aqhavipe thay treteripe e skolake mekhipaske fenomenesko. Funksionalizipe e Ekipengo ko savore skole shay kreirinla yekh nevi situacia ko Kosovako edukipe pe raporti e skolake mekhipaske fenomenea.

6. KONKLUZIE

O arakhipy a akala analizako mashkar phangle e arakhipyenca ko buderi rodlaripy a thay evaluacie kola kerdile ji akana, identifikinde o sebepya kola influinena pe skolako mekhipe kotar o siklovne e komunitetengo roma, ashkalie thay egipqanya, kola kedisale ko shtar faktorenge grupacie: 1. Individualune faktorya; 2. Familyarune faktorya; 3. Skolake faktorya thay 4. Socialune faktorya. Savore identifikime faktorya analizisale thay yustifikisale ano kuadri e akala analizako. Baziripea pe arakhipy a, konstatina kay o fenomeni e skolake mekhipasko si but kompleksuno thay implikinela sahastaripasko akcesi, gradualuno thay decisivuno, e dromea kay o treteripe e skolake mekhipaske problemesko te normiringyol sar mahatnipe andar sakoya skoluipaski institucia, thay nisar te na aahol ko niveli e pheripasko e e formalune thay deklarativune aspektesko.

Sah pe agor, o grupipe e faktorengo sile res lokyaripe e butyako e godornengo vash te adresinen e problematika e skolake mekhipasko. Numay, niyekh intervenipe nashti te standardizingyol thay te vastingyol sar sahipe e akciengo kola musay te replikingyon ko sakova suro. Ayeka, sakova suro e skolake mekhipasko si unikuno thay rodla unikune akcie, odoleske si musayutno pe vastipe e procedurengo kola avena kotar o Sistemi e Rano Aqhavipasko, vash te identifikingyol sakova suro kay pe olesko starti te inicingyon konkretune akcie, umlavipea kotar sureske specifike.

Kosovo Integration Initiative
Iniciativa e Kosovës për Përfshirje

ROMA INTEGRATION 2020
Regional Cooperation Council